

СРПСКА АКАДЕМИЈА ОБРАЗОВАЊА

Академик Младен Вилотијевић
Академик Грозданка Гојков
Проф. др Зоран Видојевић

ЖИВОТ И ДЕЛО
БОРИСЛАВА Д. СТАНОЈЛОВИЋА
(Поводом осамдесетогодишњице живота)

Београд, 2017.

**Живот и дело академика Борислава Д.
Станојловића**

Издавач

Српска академија образовања, Београд

За издавача

Академик Никола Поткоњак

Корице

Др Горан Вилотијевић

Компјутерски слог

Ангелина Страхињић

Штампа

Центар за образовну технологију

Београд

Poplas + Justus

С а д р ж а ј

Академик Младен Вилотијевић УТЕМЕЉИВАЧ НОВИХ ИДЕЈА У ПЕДАГОШКОЈ ДИЈАГНОСТИЦИ И ПРЕВЕНЦИЈИ НЕУСПЕХА МЛАДИХ.....	5
Академик Грозданка Гојков НЕИЗБРИСИВ ТРАГ ПЕДАГОГА ХУМАНИСТЕ.....	9
Проф. др Зоран Видојевић БОРИСЛАВ СТАНОЈЛОВИЋ – ЧОВЕК ТОПЛОГ СРЦА И МЕКЕ ДУШЕ.....	21
БИОГРАФИЈА.....	23
БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА БОРИСЛАВА Д. СТАНОЈЛОВИЋА.....	27
Књиге (монографије, уџбеници и брошуре):.....	27
Чланци у зборницима и часописима:.....	28

Академик Младен Вилотијевић

УТЕМЕЉИВАЧ НОВИХ ИДЕЈА У ПЕДАГОШКОЈ ДИЈАГНОСТИЦИ И ПРЕВЕНЦИЈИ НЕУСПЕХА МЛАДИХ

Тешко је писати о човеку са којим си друговао и радио од младости до позних година, нарочито је тешко ако је он истакнути прегалац и поборник новог и најбољег у струци. Др Борислав Станојловић је цео свој радни век посветио школи, теоријском проучавању васпитања и образовања и практичном педагошком раду са младима. Треба бити објективан, не претеривати, јер Аристотел опомиње, каже да је врлина средина између две крајности. Али, како то да одмерим кад је реч о Бори Станојловићу са којим сам најприсније сарађивао још од времена када смо заједно учитељевали у сеоским школама на обронцима Мајевице у Босни и стицали и делили прва педагошка искуства у раду са најмлађима. То је било време стваралачког ентузијазма и заноса када се радило за идеје а не за материјалне награде. То је било време када се нису бројали часови већ се радило целодневно, пре и по подне не само радним даном већ и суботом и недељом. Оно у чему се испољавала нека врста такмичења је била настава, усавршавање и дошколовање. Знање и срећа детета били су нам важнији од новца и награда. И наставили смо да сарађујемо до данашњег дана. Зато морам, донекле, да будем субјективан па нека други процењују колико сам у праву. Категорички тврдим да би теорија и пракса породичног васпитања била далеко сиромашнија без онога што је урадио и створио Боро Станојловић, посебно педагошка дијагностика и превенција неуспеха код младих.

Он је типичан доказ да је добра радна пракса најбољи замајац за стручно-теоријско самоусавршавање и проширивање сазнајних видика. У време кад је у сеоским школама била велика оскудица у наставном кадру, Боро је, уз узоран рад у школи, за две године завршио вишу педагошку школу (група историја, географија) и био један од ретких учитеља који су стекли наставничку диплому. То је било време када је наставника са вишом спремом било веома мало, а професори са високом спремом су били права

реткост. У то време у многим средњим школама, гимназијама и учитељским школама су радили наставници са вишом спремом. Ово истичемо да би се боље осветлиле стазе успеха нашег слављеника, који је увек предњачио у односу на друге у средини у којој је радио. Никад се није задовољавао постигнутим, држао се принципа да онај који не напредује и који се не самоусавршава мора да заостаје, да назадује. Уписао се на ванредне студије психологије, али се вратио својој омиљеној педагогији коју је на београдском Филозофском факултету завршио на време опет као ванредни студент. У жељи да никада не застане и буде задовољан постигнутим, уписао је магистарске студије из социологије на Факултету политичких наука у Сарајеву, али је одмах, по отварању последипломских студија из педагогије и психологије на Филозофском факултету у Сарајеву, прешао на овај студиј. Био је један међу најбољим последипломцима. Магистрирао је из области стручног усавршавања наставника из проблематике којом се годинама бавио.

Своју стваралачку педагошку мисију започео је као учитељ, мале сеоске школе, затим као наставник историје и географије да би након тога био изабран за директора Основне школе у предграђу Бијељине-Сувом Пољу, коју је постепено, упорним залагањем од класичне, претворио у познату огледну школу која је имала своју економију, задругу а предњачила је по многим педагошким, дидактичким иновацијама. Тамо где је он радио увек се нешто ново догађало. Та школа је постала позната по разним педагошким експериментима, а неки од њих реализовани су под руководством познатог биолога, научника др Јована Туцакова. У школи у Сувом Пољу радила је најпознатија ђачка задруга у Босни и Херцеговини. Њени резултати разматрани су на конгресу ђачких задруга БиХ и Југославије. Била је изузетно запажена по педагошким иновацијама, најцењенија у Семберији. За њен рад интересовали су се професори из Београда, Сарајева и Загреба. Ту је Боро, уз завидна педагошка знања, показао и завидне управљачке способности. Као да је увек имао на уму чувену мисао Станислава Жежи Леца „и кад си на врху, мораш се пењати“, Боро се и даље успињао уз пирамиду науке. Завршио је магистарске студије, потом и докторирао на Филозофском факултету у Сарајеву. Тема његовог рада била је: *Међузависност услова породичне средине и развоја личности ученика*, проблем који га је увек заокупљао.

Немирни стваралачки дух овог педагога тражио је нове изазове. Ново поље његовог даљег рада наставио је у Основној школи „Ослободиоци Београда“. Да је врстан педагог и руководилац показао је и у Основној школи „Ослободиоци Београда“ где је прво био помоћник, а потом и директор. Ова школа, чији је директор био Бора Станојловић, за изузетне резултате у раду добила је више признања, међу којима и републичку награду "25. мај". За његове резултате заинтересовао се и наставнички колектив тадашње Педагошке академије за образовање васпитача у Београду па је убрзо постао њен директор. Као директор Академије значајно је допринео побољшању услова рада, посебно осавремењавању наставе и образовања будућих васпитача и подизања и подизања на високошколски ниво. Вишу школу за образовање васпитача је препородио. Она у свом развоју има два периода: до Боре и од Боре. Од њега почиње залагање за високошколско образовање васпитача. У напорима за увођење високошколског образовања учитеља и васпитача требало је сламати многе отпоре почев од чиновничко-бирокарских до оних мотивисаних личним интересима. Боро је ту показао велику умешност и упорност па се тако, у самом почетку, сврстао у мали тим који се упорно борио и изборио за факултетско образовање учитеља и васпитача. Као председник Заједнице академија за васпитаче Србије упорно се борио за остваривање те идеје. Био је на челу тима који је урадио елаборат о неопходности високошколског образовања васпитача, а идеја је због политичких промена, чекала да је Влада усвоји тек у првој деценији двехиљадитих година.

Круну Боровог стваралаштва чине његови научни радови о којима треба сачинити студиозну библиографију што је врло одговоран и обиман посао јер их има много.

Овде ћемо због карактера обележавања годишњице нашег славленика, само укратко, навести неке глобалније приказе и оцене оних идеја чији је он промотор и утемљивач.

Боро Станојловић је написао прву значајнију монографију из области породичне педагогије. Његова књига *Породица и васпитање деце* први је значајнији прилог породичној педагогији у Србији. Она се темељи на теоријско- емпиријском истраживању. Пре њега је Златко Прегред у Загребу објавио једно поглавље о

породичној педагогији, Марица Деклева, у Љубљани, краћи приручник о породичном васпитању. Академик Петар Мандић се више бавио сарадњом породице и школе, него породичном педагогијом.

Борова монографија Педагошка дијагностика је прво дело ове врсте код нас. Може се сасвим поуздано тврдити да је он поставио темеље ове научне дисциплине код нас. Настала и као резултат његовог деценијског бављења превенцијом неуспеха ученика у школи о чему је објавио више посебних научних прилога. Овом монографијом отворен је пут тамељнијем заснивању саветодавног рада на основама претходног дијагностификовања криза и тешкоћа ученика у развоју и васпитању. Ова дисциплина ће тек заузети своје право место у нашој педагошкој пракси и теорији, а пут је отворио наш слављеник објављивањем ове монографије.

Не можемо набрајати сва вредна дела нашег слављеника. Изабрали смо само оне области које је мање више он утемељио и био промотор њихових основних идеја.

Још да кажем да је Боро остао веран својој првој научној љубави - историји, коју је, након учитељског рада, предавао у школама. Овој области се он, у овим поодмаклим годинама стално враћа и проучава је.

Професор Боро Станојловић је скроман и веома стрпљив човек. Не жели да се истиче и да себе ставља у први план. С поштовањем и пажљиво слуша саговорника и онда када се не слаже са неким његовим ставом, предлогом или критиком, уважава га.

Професор Боро Станојловић је значајно обогатио нашу педагошку науку. Иако је у поодмаклим годинама он још увек трага и ствара.

Очекујемо нова вредна остварења.

Академик Грозданка Гојков

НЕИЗБРИСИВ ТРАГ ПЕДАГОГА ХУМАНИСТЕ

(Поводом јубилеја акад. проф. др Б. Станојловића)

Драги Професоре, поштоване колеге,

Изузетно ми је задовољство и част што ми је пружена могућност да се као Ваш вишегодишњи сарадник у овом свечаном тренутку осврнем на Ваш професионални пут и акцентујем неколико значајних момената којима сте оставили неизбрисив траг у педагошкој науци.

Вишедеценијска Ваша посвећеност педагошкој науци и трагања за адекватним моделима којима би се оплемњивала педагошка пракса резултирала је ширином опуса и бројношћу подручја којима сте се бавили. Свакако да им се овде не бисмо могли свима посветити и сагледавати њихов значај, тј. допринос педагошкој науци, те ћу се ја фокусирати само на неколико подручја која су карактеристична за Ваш педагошки рад, по којима се препознајете у нашој педагошкој науци. У некима од њих забележени су први, дакле, пионирски кораци, те бих се ја, управо, на њима задржала и тако осветлила само један аспект вашег рада, иако би исто тако било значајно сагледавати и друге аспекте Професорове педагошке делатности (мислим на наставни ра, менторство у изради магистарских и докторских теза, руковођење школом, допринос у реформским токовима у последњих шездесет година и сл.).

У избору питања којима бих се у овом осврту посветила водила сам се успешношћу која се манифестује у научном утемељењу области којима се Професор бави, а посебно у којима је, како је већ речено, био пионир, утирући пут новим дисциплинама, као што је пример педагошке дијагностике, где Професор успева да избегне замке једностраности јустификационизма, објективистичког приступа, заснивајући своја схватања педагошких проблема на критичким рефлексима метатеоријских научних

концепата и на њиховим утицајима на педагогију и науке са којима је тесно повезана.

Задржаћу се на следећим питањима:

- Теоријска схватања и емпиријска истраживања о функцији породице у развоју личности;
- Школа у пророди као допринос квалитету васпитно-образовног рада;
- Педагошка дијагностика у функцији превенције неуспеха и
- Стручно усавршавање васпитача и наставника.

Истраживачка студија *Породица и васпитање деце*, издата од *Научне књиге* Београд доживела је осам издања. Верујем да ћемо се сложити не без разлога. Једно од значајних питања којима се ова студија бави односи се на место и улогу наслеђа и средине у васпитању као значајних чинилаца у развоју личности. Дата су у њој различита схватања ових питања, неслагања, дијаметрално супротне оцене, које детерминишу развој личности, а наглашен је и значај респекта филозофских, социолошких, биолошких, психолошких, антрополошких, политиколошких и, наравно, педагошких аспеката ових питања.

Књига је настала и живи у времену када се мало наших педагога, да кажемо да се у време њеног појављивања, колико је мени познато, нико није озбиљније бавио једном тако значајном облашћу педагогије, као што је породична педагогија, те је она, иако рађена као експлоративна студија, као емпиријско истраживање, због добре теоријске подлоге и изузетно добре компарације налаза овога истраживања са налазима других, пружајући сазнања о налазима истраживања у овој области са ширих европских светских простора, прихваћена и као уџбеничка литература.

Из вишеслојности и мноштва димензија које нам за проучавање и оцену пружа ова студија издвојићу неколико:

- Кристално јасан преглед општих погледа о чиниоцима развоја личности.

- Сукобљени педагошки и други (филозофски, социолошки, психолошки, биолошки, антрополошки и други) приступи факторима развоја личности (Фројд, Олпорт, Ајзенк, Кател, Адлер, Ериксон, Рот, Фром, Пијаже, Виготски, Ивић, Брунер, Коменски, Русо, Песталоци, Младеновић, Толичич и др.).
- Погледи и схватања о породици и њеној функцији у развоју личности.
- Промене у нашој савременој породици са дубоком анализом типова породице и њиховим утицајем на њену васпитну улогу.

Оно што би у најкраћем као коментар могло да иде уз претходно јесте констатација да се ова студија одликује историјском и теоријском утемељеношћу и стваралачким и практичним импликацијама, а закључци се истичу мисаоношћу, концизношћу, језгровитошћу, јасноћом и, изнад свега, лепотом језика и прецизношћу у дефинисању појмова и проблема, што је значајно допринело научном утемељењу области којом се бави. У значајне аспекте ове студије могле би се убројати и чињенице да је проф. Станојловић успео да избегне једностраности у схватању значаја појединих фактора у развоју личности, па и оне који спадају у домен позитивистичке оријентације, те своје закључке темељи на продубљеним историјским и компаративним анализама, на свеобухватним проучавањима проблема из угла различитих филозофских школа и идеолошких контекста. Утисак да је у студији присутна димензија темељног теоријског приступа, стиче се и запажањем да Професор познаје светску научну продукцију и користи је у обради одабраног проблема, води дијалог са другим ауторима и долази до логички прецизно формулисаних закључака, са јасно наговештеним педагошким импликацијама. Овим је, по мом скромном утиску, проф. Станојловић трасирао пут у заснивању породичне педагогије као научне дисциплине, а тиме и обезбедио себи место јасно истакнуте научне фигуре на нашем педагошком небу.

Професорово трагаштво огледа се у трагању за новим, у сучељавању са комплексним питањима личности и њеног развоја, у обради тема које нису често биле у фокусу других педагога, у

интердисциплинарности приступа, у животворности и оригиналности идеја које презентује.

Подупирању последње мисли у претходном пасусу мислим да добро помаже констатација о пионирском раду на подручју организације и програмирања рада школе у природи (под овим насловом издата је књига, издавач *Науча књига*, Београд, 1999. год.). Основна намена ове књиге је да помогне разбијању крутости организације школе, да је учини разноврснијом, флексибилнијом и привлачнијом и то пружањем више активности и самосталности ученицима, применом кооперативних облика учења и бољом интеракцијом са наставником. У методичка решења која се у књизи нуде уграђене су могућности уважавања индивидуалних особености, интересовања и потреба ученика, као и схватање о целовитости и повезаности природе и друштва и већој интеграцији садржаја различитих предмета и области, као и захтеви за учењем у природном окружењу, уз упућивање на међусобно уважавање и толеранцију, развијање комуникацијских способности, оспособљавање за креативно коришћење слободног времена и сл.

Појмовно одређење, као и дефинисање циља и задатака школе у природи, уз претходно сагледавање развоја и њене нормативно-правне основе, значај и потребе за њеном организацијом уврстили су проф. Станојловића у утемељиваче флексибилније организације школе (иако идеја није нова, он јој је дао савремени облик).

По мојој скромној оцени, ово је код нас најтемељније и најуспешније дело о организацији рада школе у природи, тако да је књига корисна теоретичарима, али она исто тако користи и практичарима, идејама о трансферу теоријских поставки у педагошку праксу. Овоме доприноси његова темељитост у раду, брижљивост, тачност, савесност и одговоран однос према свакој мисли која из његовог пера излази. Овоме у прилог иде и запажање да Професор трага за аргументацијом која се не може довести у питање. Одмереним критичким аргументима анализира ставове и налазе других аутора и савесно валидира сопствене закључке. А, ово је потпомогнуто, добрим запажањима, суптилним анализама, уверљивим закључцима, зналачком презентацијом и конкретном техничком обрадом свакога детаља.

Такође, се и у овом делу запажају карактеристичне науче црте проф. Станојловића. Он нема аподилтичких ставова, пребрзих

закључака, произвољних констатација, нити хипостазирања. Зато иза претходног може да стоји констатација да у његовим радовима нема импровизације и субјективизма, те да се за верификацију закључака служи емпиријским налазима до којих је дошао сопственим истраживањима, као и налазима других истраживача, као и богатим властитим искуствима која је на научним и стручним скуповима потврђивао.

У поменутој области стручног профилисања васпитача и њиховог стручног усавршавања оставио је неизбрисив траг, заузимајући се за високошколско образовање васпитача и то у време када је ова идеја имала само професионалну ноту, без других конотација (финансијске, структурно-организациске опстајуће форме других институција – факултета и сл.) и схватајући значај стратегија вишеструког оквира у којој се конструктивизам и промене на високом образовању посматрају из угла рефлексивног дијалога тимова у којима се мишљења могу конструисати заједничким размишљањима и сл.

За ближе схватање Професоровог залагања за формирање саморефлексивног васпитача значајно је његово јасно разумевање значења синтагме „друштво које се стално мења“, те у складу са овим подразумева флексибилније, генеричке и променљиве компетенције, које обезбеђују вештине, знања и ставове потребне за решавање различитих проблема у различитим контекстима, дакле, подразумева виши ниво развијености компетенција којима је могуће ефикасно реаговати у ситуацијама које варирају, те истиче значај развоја не специфичних, него флексибилнијих компетенција, што подразумева добру опремљеност теоријским концептима, али и компетенцијама трансфера истих у практичне поступке и начинима емпиријске валидације истих. А, за ово му је било неопходно за њега карактеристично и лако препознатљиво коришћење широког списка референтних наслова наше и светске литературе, из које је изводио логичке закључке и на којима је градио своје педагошке ставове. Значајну подршку овоме имао је у познавању историје педагошких идеја, као и теоријско-методолошком повезивању идеја, ширини научних погледа, чиме се ослобађа од рецепата, метафизичких шаблона и превазиђених парадигми и остаје увек свој у сагледавању домета заговараних ставова и доследан у аргументацији истих.

Студија је ослобођена превазиђених доктрина, педагошких митова, универзалних рецепата, метафизичких шаблона и крутих парадигми; не робује ни једној педагошкој теорији, ни једном педагошком ауторитету, нити властитом претходном искуству аутора, те оставља могућност другима да се не мире са постојећим него стално трагају, размишљају, откривају, праве продоре у ново и продукују оригиналне идеје, формулишу ставове. Овим су и иначе прожета сва његова дела; по томе га и препознајемо на нашој педагошкој сцени.

Професорова теоријска становишта, а и практичне, искуствено проверене могућности за адекватну организацију и руковођење у васпитно-образовном раду јасно се дају сагледати у његовој монографији *Педагошка дијагностика* у којој се већ на први поглед може констатовати да се одликује историјском и теоријском утемељеношћу и стваралачким, али и практичним импликацијама, а закључци се истичу мисаоношћу, концизношћу, језгровитошћу, јасноћом и изнад свега широком и сигурном аргументацијом у дискусији отворених питања, што значајно доприноси утемељењу области којом се Професор бави и што директно води ка успешном избегавању методолошке једностраности, и то у време када су позитивистичке струје у педагогији биле још увек врло јаке. Аргументација за ово налази се у чињеници да Професор своје закључке темељи на продубљеним историјским и компаративним анализама, на свеобухватним проучавањима проблема из угла различитих филозофских школа и идеолошких контекста. Утисак да је у студији присутна димензија темељног теоријског приступа стиче се и запажањем да Професор познаје светску научну продукцију и користи је у обради одабраног проблема; води дијалог са другим ауторима и долази до логички прецизно формулисаних закључака, са јасно наговештеним педагошким импликацијама. Овим је проф. Станојловић трасирао пут за утемељење педагошке дијагностике као научне дисциплине. Пре ове студије у нашој педагошкој литератури нисмо имали овакав текст који на једном месту настоји да појмовно одреди и систематише садржаје везане за питања дијагностификовања за потребе педагошке делатности. Дакле, могло би се рећи да се овом монографском студијом фундаира нова педагошка дисциплина. А, уз претходно суштину успеха у овом подухвату чини констатација да је Професор врло системично

пришао трагању за значењем суштине појма педагошког дијагностификовања и врло прецизно и опрезно тумачио разна схватања суштинских одредница овога појма. Управо је ова чињеница значајна међу аргументима који стоје иза утиска да се у овом тексту налази добра основа за финансирање педагошке дијагностике као педагошке дисциплине, тј. налази се довољно садржаја који, детаљно, прецизно и критички пребирајући по значењима и гледањима на поједине одреднице суштине овога појма, оправдавају смисао ове дисциплине и налазе јој место у систему педагошких дисциплина. У овом смислу детаљно и систематично обрађене су врсте педагошке дијагностике, принципи, методе, технике и инструменти и на тај начин заокружено основно подручје којим би се могла предметно одредити сама дисциплина којој аутор овом студијом утире пут. Овде је значајно дотаћи и чињеницу да се наша педагогија у овом смислу до скоро мало ослањала на сигурније информације при осмишљавању свога деловања. Данас се деловање "напамет", отприлике, према неком несигурном утиску и без јасних, очекиваних ефеката своди већ колико је могуће на све мању меру. Ова је студија управо пледирање ка тако нечему, ка сигурнијем ходу у педагошкој делатности, која је у схватањима комплексности фактора који делују у сваком педагошком акту и несигурности да ће моћи да обухвати оне најзначајније избегавала да било шта у том смислу чини. Ту и тамо понешто се и позајмљивало из других наука и чинили се покушаји да се, бар у критичним случајевима дође до неких информација, наравно, недовољних и онда се скоро по правилу дизале руке уз констатацију да је то све безуспешно. Педагогија је овом студијом добила своју дијагностику, која даље може специјализовати и развијати своје методе, којима би "циљала у мету", имала ефекте. Педагошка делатност је специфична и не трпи пуко пресликавање начина и инструмената из других наука, конструисаних за друге потребе, те јој је уз прилагођене начине и инструменте других дијагностичких дисциплина значајно да развија сопствену дијагностику. У овој монографији значајан део посвећен је више практичним могућностима педагошке дијагностике којим се настојао истаћи непосредни, потребни карактер неких од њених видова, а такође дати и примери готових инструмената, којима се може видети непосредна корист онога што се као главна идеја текста заступа, потреба за ближим, ширим и сигурнијим

уознавањем ученика како би се подстакао његов развој. Овоме је допринела чињеница да је студија ослобођена превазиђених доктрина, педагошких митова, универзалних рецепата, метафизичких шаблона и крутих парадигми; не робује ни једној педагошкој теорији, ни једном педагошком ауторитету, нити властитом претходном искуству аутора, те оставља могућност другима да се не мире се постојећим него да даље трагају, размишљају, откривају, праве продоре у ново и продукују оригиналне идеје, формулишу ставове. Овим су и иначе прожета сва његова дела; по томе га и препознајемо на нашој педагошкој сцени.

Могло би се овде закључити констатацијом да је способност вођења другога, вештина која је у основи педагошког деловања овом књигом добила путоказ ка квалитетној школи, дакле, добру основу за учење вештина и стила управљања који су потребни за стварање квалитетних школа о којима се уназад већ деценију-две говори, а многа отворена питања, сумње и дилеме Професор је јасно изразио и оставио отворенима, за нова сагледавања и разјашњавања. Његово бављење педагошком дијагностиком, коју су нерадо и недовољно обрађивали други аутори и у којој се он својим немирним и истраживачким духом сукобљавао са најкомплекснијим питањима личности и њеног развоја, те интердисциплинарним и мултидисциплинарним приступом, животношћу и оригиналношћу идеја које презентује, утемељујући их на сигурним изворима, дошло је до уверљивих закључака који су као такви неоспоран допринос педагошкој теорији и пракси педагошког рада.

Тако би се могло рећи да акад. проф. др Борислав Станојловић овом књигом ступа у ред прегалаца који крче пут оснивању нових дисциплина на подручју педагогије. *Основи педагошке дијагностике* има управо за циљ да расветли суштину значења основних појмова, да упореди и одреди суштинске одреднице које је дефинишу са другима и одређују место ове дисциплине у систему педагошких наука, али и одређују је у односу на друге науке, а чини и значајан корак у смислу назначавња стања у другим европским земљама. Време у коме настаје ова студија управо иде на руку ономе што савремени педагошки токови заговарају, квалитетном образовању...

Претходне цртице из палете стваралачког рада акад. проф. др Б. Станојловића део су који могу да препознају сви који се баве његовим научним опусом, али за нас који смо ближе са њим сарађивали значајнија је она друга страна његове личности, која се на путу професионалног узрастања од учитеља, преко наставника историје, професора педагошке групе предмета на Вишој васпитачкој школи у Београду и њеног успешног дугогодишњег руководиоца, редовног професора Београдског и Сарајевског универзитета у ширим круговима мало зна.

Дозволите ми да на крају издвојим детаљ из Професоровог несебичног сарадничког рада из домена руковођења, који ће нас све који смо са њим сарађивали у последњих петнаест година његовог професионалног ангажовања вратити у пријатне тренутке сарадње у Заједници виших васпитачких, уметничких и медицинских школа Србије, којом је Професор руководио, када смо и у тешким данима кроз које смо пролазили као друштво и институције, захваљујући Професору, имали колико је било у то време могуће, јасну слику ситуација у које улазимо, добру информисаност из прве руке... На седнице су долазили помоћници министара, или је Професор у Министарству припремао одговоре на наша питања везана за организацију установа, организовани су међународни скупови о стручном профилисању васпитача, организоване корисне стручне посете васпитачким школама у иностранству Грчка, Бугарска, Мађарска, Словачка...којима смо стицали корисне информације за стварање сопственог концепта реформисања наших васпитачких школа; подстицана је издавачка делатност виших школа; уређавана кадровска питања, нивои захтева за пријем студената и друга суштинска питања квалитета студија..

Верујем да ћемо се сви сложити са констатацијом да и данас сви имамо потребу за стрпљивошћу, толеранцијом и упорношћу при разјашњавању спорних питања у организацији, својствима која посебно красе Професоров организацијски дух, којим нам је увек био при руци и као руководилац Заједнице виших школа свима нам је остао у сећању по достојанственом интонирању сарадничких односа међу колегама у Заједници, а онда и у школама.

Често сам била у прилици да себи, а, ево, сада гласно и вама поставим питање на које већ дуже тражим одговор: да ли се наша педагошка стварност помутила и добила тако нејасне обресе, педгогија повукла у дефанзиву и сл. зато што су се педагози, попут проф. Станојловића повукли са педагошке сцене, који су умели да артикулишу оно у шта су мислили да су сигурни да је прави пут, или је узрок томе, у шта нас и Европа убеђује, да је постмодерна дошла и до нас, у наше педагошке токове и гурнула педагогију на маргину односно повукла је у практицизам у коме је, одвајајући се од филозофије, без дубљих научно теоријских размишљања дошла у позицију, могло би се рећи, улогу за извршавање друштвених циљева, што посебно наглашава критичка педагогија?

Време постмодерне редуковало је поимање основних педагошких појмова и одредило их употребљивошћу у извршењу друштвених задатака. Наш Закон о високом образовању (наводим њега јер се њиме у последње време доста бавимо), који већ првим својим члановима, мисли се на одређење циља образовања, као фундаметалне категорије, ово чини ми се добро аргументује. У овоме се види колико је све о чему се говори (мисли се на хуманистичку димензију образовања, ослобађање човека од друштвених стега, интерес који управља сазнањем, еманципација и сл.) заправо виртуелна реалност иза које се гура техничко-технолошка, у најбољем случају сциентистичка, односно практично-прагматична нота за коју не бисмо могли рећи да носи ознаке прокламоване хуманизације образовања. Овим су педагошки циљеви образовања издати и воде ка опортунистичкој употреби човека, а наша педагогија ћути или се покрива плурализмом као обележјем пстмодерне.

Без удубљивања и ширег освртања на библиографију, поменула бих само један од првих утисака, а он се односи на чињеницу да се библиографија доследно рефлектује у биографији, да су добро искоришћена знања и искуства из периода у коме је Професор радио као наставник историје (настали су уџбеници историје за основу, стручне школе и гимназију), а онда многим и незнаним студије психологије, паралелно са педгогијом превагнулe у трагању за професионалним идентитетом, а огледају се у интересовањима за педагошку дијагностику као фактор оптимизирања васпитно-образовног рада и свакако дугогодишње руковођење бившом школом за образовање васпитача, што прате

публикације о потребама за њеним реформисањем, подизањем на високошколски ниво и сл.

Потребе и могућности високошколског образовања васпитача, захваљујући његовим стручним контактима са колегама из иностранства, на скупу је био и др Христос Франгос, проф. универзитета у Солуну и други из Бугарске, Републике Српске... Проф. Х. Франгос је тада био истакнута фигура у Друштву за истраживања европског предшколског васпитања (EECERA-Europe Early Childhood Education Research Asociation) и учествовао је у истраживачким пројектима у Гетеборгу, на Сорбони, у Грчкој... Он је на том скупу дао предлог припремања васпитача за предшколске установе у водећим европским државама и шире. Овим скупом, на коме је уводно излагање имао проф. Станојловић сагледано је стање и донети у образовању васпитача, трасиран је пут за њихово високо образовање, а професор је у овој прилици, као и иначе, показао да је ослобођен превазиђених доктрина, педагошких митова, универзалних рецепата, метафоричких шаблона и других парадигми; да не робује ни једној педагошкој теорији, ни једном педагошком ауторитету, нити претходном властитом искуству, да се не мири са постојећим, него стално трага, размишља, открива, прави продоре у ново и продукује оригиналне идеје, формулише ставове и гради свој лични кредо, који прожима сва његова дела; по њему га и препознајемо на нашој педагошкој сцени.

Верујем да се за проф. Станојловића може рећи да је врстан теоретичар и успешан реформатор, мудар мислилац и успешан професор, истакнути стваралац и скронма човек, драг сарадник и користан саветодавац, строг према себи и другима, када је у питању процена научног или откривеног.

Уз овај јубилеј, моје честитке и жеље за добро здравље и да, бар, делић од овога што сте другима дали, поклањате својима.

Проф. др Зоран Видојевић

БОРИСЛАВ СТАНОЈЛОВИЋ – ЧОВЕК ТОПЛОГ СРЦА И МЕКЕ ДУШЕ

Бора Станојловић је целокупну своју личност уградио у развитак Више школе за образовање васпитача у Београду. Она му је била друга кућа. Готово да се поистоветио с њом. Деценијама је била по њему препознатљива. Давао јој је снажан лични печат. Непрекидно је подизао њен углед. Веома је цењен у струци којом се бави. Не само због знања него и стога што се држи етике позива. То је битно за сваку струку и за углед сваког ко полази од тога да је она неодвојива од кључних људских вредности. образовање без те етике тоне у пропаст. Сведоци смо тог процеса. Свом духовном снагом Бора се томе супротставља. За један људски живот то је више него довољно.

Речи признања које су му исказане сасвим су оправдане. Исказане су с мером, а не бљутаво-хвалисаво. Од њега нису прављени ни лик свеца с ореолом, нити воштана фигура коју треба сместити у школски музеј као помпезни остатак неког прошлог времена. Дакле, није примењен онај отрцани ритуал опроштаја, у основи лажан, изрежиран испраћај у заборав. Знам за случајеве да се приреде књиге-споменице истакнутим професорима универзитета на крају њиховог официјелног радног века, па се после годину-две ти веома заслужни људи потпуно пребришу из сећања. То је облик моралног пада наследника на катедрама и руководећим функцијама, примитивизма и интелектуалног штеточинства. Надам се да се то неће догодити када је реч о Бори Станојловићу и овом колективу. Ваља неговати достојанство речи у оваквим приликама и наставити сарадњу са људима попут њега докле год их умна снага служи. Није ту у првом плану чин захвалности таквим људима за оно што су учинили. Главно је да су они потребни струци и због њиховог знања и због људског профила.

Хоћу овоме да још нешто додам, обележено првенствено личним тоном.

Доста дуго овде радим као професор социологије, ангажован до трећине радног времена. Упознао сам Бору и с његове људске стране. Он је човек топлог срца и меке душе, можда и на своју штету. Има изражен осећај за правду и помоћ другима који су у невољи. Био сам сведок неких ситуација где се снажно заложим за праведно решење врло деликатних питања, не само због законских обавеза него и због његовог унутрашњег налога да се мора праведно поступати. Никада у њему нисам видео руководилачку надувеност, грубост или дистанцу према људима, ма какав статус имали. Он доказује да добар руководилац мора у себи спајати стручност, организациону способност, али и да мора бити добар човек. Таквих људи је све мање, а неопходно је да их у целокупном друштву буде све више. Ако тога нема не може бити ни истинског напретка. Сваког дана сведоци смо драстичних последица тог мањка. Бора Станојловић својом личношћу и делом никада му није припадао.

БИОГРАФИЈА

БОРИСЛАВ СТАНОЈЛОВИЋ рођен је 1935. у Амајлијама, Бијељина, Република Српска, БиХ. Основну школу завршио је у родном месту. Учитељску школу у Бијељини 1954. године, Вишу педагошку школу – група историја и географија у Сарајеву 1961. године. Филозофски факултет – група за педагогију завршио је у Београду 1969. године. Магистрирао је на групи за педагогију – психологију на Филозофском факултету у Сарајеву, 1976. године са радом: *„Проблем перманентног стручног усавршавања наставника“*. На истом Факултету је докторирао 1988. године, на тему: *„Међузависност породичних услова и развоја личности ученика“*).

У периоду од 1954. до 1974. године радио је као учитељ у основним школама: Тутњевац-Угљевик и Чардачине – Бијељина, васпитач у Средњошколском дому у Бијељини, наставник историје и географије и директор Основне школе "Дико Лопандић" у Сухом Пољу код Бијељине (1961 до 1974). У периоду руковођења овом школом, школа је постала једна од најуспешнијих основних школа у Босни и Херцеговини. Приликом вредновања рада школа од стране ППЗ из Тузле, ова школа сврстана је у најуспешније по резултатима рада на подручју Општине Бијељина и шире – Републике. Поред високих васпитно-образовних резултата, школа је имала и веома развијен рад ваннаставних активности ученика и најуспешнију ђачку задругу у тадашњој Југославији. У сарадњи са Институтом за проучавање лековитог биља из Београда на економији ове Школе организовао је експерименталне парцеле лековитог биља. Посебан значај придавао је осавремењавању наставе и стручном усавршавању наставника. Школа је била позната и по запаженим резултатима на подизању опште и педагошке културе родитеља и грађана. Због изузетних васпитно-образовних резултата ова школа је изабрана и за сарадника Југословенског завода за проучавање школских и просветних питања у Београду.

Од 1974. године ради у Основној школи "Ослободиоци Београда" у Београду као помоћник директора (1974/1975) и директор школе од 1975. до 1984. године. У овом периоду посебна пажња била је посвећена осавремењавању наставе и унапређивању целодневне организације рада школе. У сарадњи са ПП заводом у Београду, као директор школе организовао је и реализовао неколико истраживачких пројеката: *Породична средина и успех ученика*, *Мотивација и школско учење*, *Организација и програмирање стручног усавршавања наставника*. У реализацији наведених пројеката, чији је носилац био Б. Станојловић, учествовала је већина школа општине Палилула. Добијени резултати презентирани су на стручним скуповима и у стручној штампи. За изузетно остварене васпитно-образовне резултате у овом периоду Школа је добила три висока признања: Октобарску награду, Новембарску и Републичку награду "25 мај". Такође и у оквиру вредновања рада школа на подручју Општине Палилула ова школа била је једна од најуспешнијих.

Школске 1983/84. године изабран је за професора *Методике васпитно-образовног рада на Педагошкој академији за образовање васпитача* у Београду у звању професора више школе. Истовремено од 1988. до 1993. године изводио је наставу *Методике наставе природе и друштва и андрагогије на Педагошкој академији за образовање наставника разредне наставе* у Београду у звању професора више школе.

У периоду од 1985. – 2002. године обављао је дужност директора Педагошке академије и Више школе за образовање васпитача у Београду. У овом периоду школа је постигла изузетне резултате у побољшању услова рада школе у целини, посебно у осавремењавању наставне делатности и утемељењу припремања и образовања васпитача на савременим тековинама педагошко-псиолошке науке и образовне технологије. Такође, у овом периоду било је запажено ангажовање директора на подизању образовања васпитача на високо-школски ниво. У вези с тим организовани су бројни стручни и научни скупови националног и међународног карактера посвећени осавремењавању и високошколском образовању васпитача. Први елаборат о високошколском образовању васпитача сачињен је под руководством директора ове Школе, Борислава Станојловића и на тај начин трасиран пут високошколском образовању васпитача. У циљу размене мишљења и

искустава у области предшколског васпитања и образовања васпитача, ова Школа сваке године била је организатор стручно-студијских путовања у иностранство на којима су учествовали, поред наставника ове Школе, и наставници виших школа за образовање васпитача Републике Србије.

Укратко може се рећи да је ова Школа својим укупним радом дала значајан допринос не само изграђивању опште и професионалне културе будућих васпитача и њиховом практичном оспособљавању, већ и разради и утемељењу образовања васпитача на високошколском нивоу. Школа је, у то време, била предводник савременог и напредког у образовању васпитача на подручју Србије у чему је, свакако, значајан допринос дао Борислав Станојловић.

Школске 1995/96. године изабран је на Учитељском факултету у Београду у звање ванредног професора за предмет *Школска и породична педагогија*. Од школске 1997/98. до 2006. изводио је наставу из *Школске и породичне педагогије* на Педагошком факултету у Бијељини.

У звање редовног професора за предмет *Школска педагогија* изабран је 2002/2003. године на Филозофском факултету у Источном Сарајеву где је изводио наставу из овог предмета до 2006. године.

Учествовао је у више истраживачких пројеката и раду на више стручних и научних скупова националног и међународног карактера. Објавио је преко 60 стручних и научних радова и 14 књига и других посебних публикација.

У свом практичном и теоријском педагошком раду доминантно се бавио питањима школске и породичне педагогије, као што су: планирање и програмирање рада школе, организација и програмирање школе у природи, образовање и стручно усавршавање наставника и васпитача, теоријско-методолошким проблемима педагошке дијагностике, дијагностика и превенција чиниоца неуспеха ученика у школском учењу, функција породичне средине у развоју и постигнућима ученика у школском учењу, сарадња са родитељима и слично.

Био је председник и секретар Савеза педагошких друштава Југославије, члан Извршног одбора Педагошког друштва Србије,

члан Редакције часописа Савремена пракса школа и Комисије за реформу основне школе у Републици Србији, председник Заједнице виших школа за образовање васпитача у Србији, члан Комисије за израду елабората о високошколском образовању васпитача, члан Савета за планирање породице Југославије.

Члан је Српске академије образовања од 2010. године.

За своју научну, наставну и друштвену делатност добио је већи број диплома, повеља и признања.

Одликован је *Орденом заслуге за народ са сребрном звездом*, а за постигнуте васпитно-образовне резултате више пута је ванредно унапређиван. Просветни савет Србије доделио му је звање педагошког саветника.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА БОРИСЛАВА Д. СТАНОЈЛОВИЋА

Књиге (монографије, уџбеници и брошуре):

1. *Школа у природи*, (1984), (коауторство) Привредно-финансијски завод, Београд.
2. *Породица и васпитање деце* (од 1990. до 2001. изашло 8 издања), Научна књига, Београд.
3. *Пет деценија образовања васпитача* (1998), Виша школа за образовање васпитача, Београд,
4. *Организација и програмирање школе у природи* (1999), (коауторство), Научна књига, Београд.
5. *Педагошка пракса* (2000), Заједница виших школа за образовање васпитача, Београд.
6. *Педагошка дијагностика као чинилац оптимизације васпитно-образовног рада школе* (1999), Републички педагошки завод, Бањалука.
7. *Могућности дијагностиковања чинилаца неуспеха ученика у школи* (2000), Републички педагошки завод, Бањалука.
8. *Основи педагошке дијагностике* (2008), "Просветни преглед", Учитељски факултет и "Школска књига" од 2008. до 2017., 9 издања.
9. *Историја за 7. разред основне школе* (2001), (коауторство) Републички завод за издавање уџбеника, Српско Сарајево.
10. *Историја за 3. и 4. разред гимназије општег и друштвено-језичког смјера* (2002), (коауторство), Републички завод за издавање уџбеника, Српско Сарајево.
11. *Историја за 8. разред основне школе* (2003), (коауторство) Завод за уџбенике, Српско Сарајево.
12. *Историја за 2. разред стручних школа* (2002), (коауторство), Републички завод за издавање уџбеника, Српско Сарајево.
13. *Историја – Наставни листови за 7. разред*, (2004), Завод за уџбенике, Српско Сарајево.
14. *Историја – Наставни листови за 8. разред*, (2004), Завод за уџбенике, Српско Сарајево.

Чланци у зборницима и часописима:

1. *"Програмирање дидактичког усавршавања наставника"*, (1970), Просветни лист, бр. 360/1, Сарајево.
2. *"Потребе стручног усавршавања наставника из савремене технологије образовања"*, (1977), Економика школе, бр. 6, Београд.
3. *"Програмирање педагошког образовања родитеља"*, (1972), Породица и дјеца, број 3, Сарајево.
4. *"Потребе и могућности сарадње породице и школе у високоразвијеним срединама"*, (1975), Породица и дијете, број 4, Сарајево.
5. *Прилог методологији програмирања стручног усавршавања наставника у сфери усмереног образовања"*, (1977), Наша школа, бр. 3-4, Сарајево.
6. *"Мотивисаност наставника за стручним усавршавањем"*, (1978) Педагогија, бр. 3-4, Београд.
7. *"Школа и култура"*, (1978), Породица и дијете, стр. 3 Сарајево.
8. *"Стручно усавршавање услов ефикаснијег рада педагошко-психолошке службе"*, (1978), Зборник радова, Суботица.
9. *"Рад школског педагога на стручном усавршавању наставника"*, (1979), Економика школа, бр. 12, Београд.
10. *"Неки фактори неуспјеха ученика"*, (1980), Настава и васпитање, бр. 1, Београд.
11. *"Програмирање стручног усавршавања наставника"*, (1981), Зборник радова Вредновање педагошког рада и стимулативнија раасподела у школи, СПДЈ, Београд.
12. *"Вредновање стручног усавршавања наставника"*, (1981), Вредновање педагошког рада и стимулативнија расподела у школи, СПДЈ, Београд.
13. *"Фактори постигнућа ученика у школском учењу са посебним освртом на улогу породице"*, (1982), Ревизија образовања, бр. 5, Београд.
14. *"Место и функција школе на уједначавању услова за образовање деце из различитих социо-економских средина"*, (1983), Социјалне неједнакости у образовању, СПДЈ, Београд.
15. *"Мере за побољшање материјалног положаја радника у образовању и васпитно-образовним организацијама"*, (1983), Економика образовања, бр. 3, Београд.

16. *"Сарадња породице и школе – битан фактор интензивнијег рада са младима"*, Педагогија, бр. 1, Београд, 1984.
17. *Фактори неуспеха ученика у средњем усмереном образовању*, (1984), Зборник ПА, Београд.
18. *"Нормирање и аналитичка процена послова и радних задатака"*, (1984), Савремена школа, бр. 4, Београд.
19. *"Вредновање квантитета и квалитета рада у школи"*, (1984), Савремена пракса школе, бр. 4, Београд.
20. *"Рад и развој школе у природи"*, (1984), Настава и васпитање, бр. 2, Београд.
21. *"Планирање и програмирање рада школе у природи"*, (1984), Економика образовања, бр. 6, Београд.
22. *"Програмирање рада стручних органа у школи"*, (1984), Економика образовања, бр. 8-9.
23. *"Неке претпоставке ефикасног стручног усавршавања наставника"*, (1985), Зборник ПА, бр. 10, Београд.
24. *"Стање, проблеми и достигнућа у југословенској педагогији"* (1986), Педагогија број 3, Београд.
25. *"Личности и став одраслих према образовању"*, (1986), Педагогија број 3, Београд.
26. *"Савремено образовање и перманентно усавршавање педагошких радника основни фактор модернизације васпитно-образовне делатности"*, 1986, Зборник радова, СПДЈ, Београд.
27. *"Погледи и схватања класика марксизма о породици и њеној васпитној функцији"*, (1987), Зборник ПА, Београд.
28. *"Актуелности педагошких схватања Макаренка о породици и њеној васпитној функцији"*, (1988), Настава и васпитање, број 3, Београд.
29. *"Рано откривање тешкоћа у развоју и учењу ученика – битан фактор предупређења неприхватљивих облика понашања младих"*, (1988), Педагогија бр. 3, Београд.
30. *"Образовање и перманентно професионално усавршавање васпитача"*, (1989), Педагошки рад, Загреб.
31. *"Међузависност услова породичне средине и развоја личности ученика"*, (1989), Педагогија, бр. 4, Београд.
32. *"Повезаност понашања родитеља и развоја личности детета"*, (1990), Педагогија, бр. 1-2, Београд.
33. *"Благовремено дијагностиковање даровитости – битан чинилац ефикаснијег рада са даровитом децом"*, (1995), Зборник радова, Виша школа за образовање васпитача, Вршац.

34. *"Семјное васпитание между традицеј и современостју, Иновации и традиција и образованим",* (1996), Москва и Асоцијација учитељских факултетов, Србији, Београд.
35. *"Образовање васпитача за промене",* (1997), Педагогија, бр. 2, Београд.
36. *"Локална самоуправа и сарадња породице и школе",* (1997), Зборник радова, бр. 5, Универзитет "Браћа Карић", Београд.
37. *"Потребе и могућности високошколског образовања васпитача",* (1997), Рад са Међународног округлог стола, Зборник радова, Виша школа за образовање васпитача, Београд.
38. *"Дијагностиковање и могућност рада са даровитом децом",* (1996), Зборник радова, Виша школа за образовање васпитача, Вршац.
39. *"Теоријско-методолошки проблеми педагошке дијагностике",* (1997), Педагогија, бр. 1, СПДЈ, Београд.
40. *"Програмирање и вредновање стручног усавршавања наставника",* (1997), Зборник радова, Учитељски факултет, Београд.
41. *"Породична средина и развој интелектуалних способности код деце,* (1997), Зборник радова бр. 3, Виша школа за образовање васпитача, Вршац.
42. *"Implications of socio/economic and political shanges on shanges in the family and shild's personality development",* (1997), VII Evropska konferencija o kvalitetu predškolskog vaspitanja, Zbornik radova, Minhen.
43. *"Детерминирајући фактори високошколског образовања васпитача",* (1998), Зборник радова, Виша школа за образовање васпитача, Шабац.
44. *"Modernization of teachers education system – better and more efficient organization of preschool education" VIII Ecere Conference,* o kvalitetu predškolskog vaspitanja, Zbornik radova Santiago de compostela, Španija.
45. *"Утицај породичне средине на развој говора код деце",* (1998), Зборник радова Институт за педагошка истраживања, Београд.
46. *"Организација школе у природи",* (1999), Норма 1-2, Сомбор.
47. *"Школа у природи као вид осавремењавања васпитно-образовне делатности школе",* (2000), Настава и васпитање, бр. 3, Београд.

48. *"Између традиције и даљег развоја"*, Зборник радова, Виша школа за образовање васпитача, Београд,
49. *"Неопходност промена у систему образовања и квалитета"*, (2003), Зборник радова, Педагошки факултет, Бијељина.
50. *Основни правци и претпоставке ефикаснијег образовања васпитача*, (2006), Зборник радова, Виша школа за образовање васпитача, Београд.
51. *Педагошка дијагностика као битан чиниолац успешне организације и руковођења школом*, Директор школе, 1/2008, Београд.
52. *Организација и руковођење школом*, Директор школе 2/2008, Београд.
53. *Педагошка дијагностика – битна претпоставка ефикаснијег васпитно-образовног рада школе*, (2009), Зборник радова – Будућа школа, Српска Академија образовања, Београд.
54. *Стратегије предупређења и отклањања школског неуспеха*, (2010), Зборник радова, Српска Академија образовања, Београд.
55. *Професионална компетентност васпитача услов квалитетног предшколског васпитања*, (2011) "Нова школа", 8/2011, Бијељина.
56. *Неке претпоставке квалитетније и ефикасније организације рада школе*, (2011), САО – Зборник I, Београд.
57. *Дијагностика и превенција школског неуспеха*, (2011), Зборник II, САО Београд.
58. *Неке битне претпоставке квалитетнијег оспособљавања наставника*, (2011), Годишњак САО, Београд.
59. *Шездесет пета годишњица од почетка образовања учитеља у Бијељини*, (2015), "Српска вила", Бијељина.
60. *Развијање професионалних компетенција васпитача – битна претпоставка успешног предшколског васпитања*, (2016), Зборник – Виша струковна школа за образовање васпитача, Алексинац.
61. *Све наше стратегије*, (2016), Просветни преглед, Београд.
62. *Стратегије унапређивања наставног рада*, (2017), Зборник САО, Београд.